

III

Jan de Kater

(Joannes Reinerus Korteraaij,
9 feb. 1869-26 nov. 1936)

Deze PDF bevat het hoofdstuk over de Tilburgse volkszanger Jan de Kater uit het boek 'We hebben gezongen en niks gehad' van Rolf Janssen, Tilburg, 1984.

Deze pagina's worden u met instemming van de auteur aangeboden door Stichting Cultureel Brabant.

Copyright 1984 Rolf Janssen

Copyright PDF 2007 Stichting Cultureel Brabant

Jan de Kater was – en is nóg voor velen – een begrip. Beter dan menig andere muzikant in Tilburg wist hij zich een naam op te bouwen, waardoor hij tot in de verre omtrek geliefd was en gevraagd werd, te komen spelen. Hij heette officieel Jan Kortenraij en werd op 9 februari 1869 te Helmond geboren. Zijn moeder heette Antoinette Katers en aan haar had hij zijn bijnaam te danken.

Rond 1891 trouwde hij met Wilhelmina Johanna Mulhuysen (Mina), die op 23 december 1870 in Venlo geboren was. Naar verluidt hebben zij 21 kinderen gehad, waarvan er slechts drie langer zijn blijven leven:

afb. 1 Mina, Frans & Jan Kortenraij jr.

Hun oudste zoon, Johannes Petrus, bijgenaamd "D'n Dove", werd op 27 november 1892 te Leiden geboren. Hij stierf op 64-jarige leeftijd in april 1956 te Vught.

Het is niet zeker, of het gezin een tijd in het westen van het land bleef wonen, maar op 14 juli 1902 werd in Hillegom hun dochter Elisabeth (Betje) geboren. Zij zou niet ouder worden dan 25 jaar. Vijf jaar later, op 5 april 1907 zag hun tweede zoon, François (Frans) het levenslicht in Wegnez, een dorpje onder de rook van Verviers (België). Hij werd 46 jaar en stierf in 1953 te Nijmegen aan een hartverlamming. Toen Frans geboren werd, werkten Jan de Kater en zijn oudste zoon Jan op een glasblazerij in Luik.

Vóór die tijd, tot aan de spoorwegstaking van 1903, werkte Jan aanvankelijk als stoker, later als machinist op de tram van Helmond naar Gennepe.

Na 1903 is hij een zwervend bestaan gaan leiden, waarbij hij in de kost voorzag door van alles te ondernemen, waar maar wat mee te verdienen viel. Hierop komen we nog terug.

Na een verblijf in Helmond kwam het gezin op 21 april 1911 in Tilburg wonen, in de Oude Kerkstraat 9. Deze straat stond bekend om zijn vele smokkelaars (hoofdzakelijk van gedistilleerd) die er woonden. Een klein jaar later vertrok men naar Venlo (Jodenstraat 57), maar op 22 april 1913 zijn zij weer terug in

Tilburg, dit keer in de Oude Kerkstraat 11. Terwijl Jan de Kater stond ingeschreven als venter, werd van zijn zoon Jan (21 jaar) reeds vermeld, dat hij muzikant was van beroep.

In de loop van dat jaar vertrok men nogmaals naar Venlo, om in januari 1914 definitief naar Tilburg te komen.

Vanuit Tilburg trok de familie Kortenraij – vaak te voet of met paard en kar – veel kermissen langs, zelfs tot in Maastricht toe. Rond 1915 bracht Jan de Kater uit Den Haag een vondeling mee, die hij en Mina als hun eigen kind opvoedden: Sjaak Giesselfach (Sjarel).

afb. 2 vlnr: Sjaak Giesselfach (± 1930), Elisabeth Kortenraij (1926), Jan van Susteren en Mina Kortenraij (1935)

Jaren later, in 1927, namen zij ook de opvoeding op zich van de zoon van hun dochter Elisabeth: Jantje van Susteren (geb. 21 september 1922), waardoor zij tegelijk grootouders en ouders voor hem waren. Terwijl zij namelijk eens in Meyel waren, stierf Elisabeth aan T.B.C.

Bij hun definitieve vestiging in Tilburg woonden zij aanvankelijk op het woonwagenkamp, dat was ingericht aan de Bosscheweg, ter hoogte van de splitsing van de spoorlijn, waar zich nu ongeveer het dierenasiel bevindt.

Behalve musicerend werd de kost verdiend met het slijpen van scharen à 2,5 cent per schaar. Speciaal voor dit doel had Jan een fiets zodanig omgebouwd, dat hij hem als slijpinstallatie kon gebruiken:

achter een standaard, waarmee hij de fiets vast kon zetten en voorop een slijpsteen, die aangedreven werd door een drijfriem, die in beweging kwam door het ronddraaien van de trappers.

Jan bleef zowat heel zijn leven handelen in diverse waren: oude meubels, kleding enz.

Met name in het voorjaar was hij rond een uur of vier 's middags te vinden bij de uitgang van een school, waar hij op zijn wagen theekisten vol speelgoed had staan, speelgoed, dat hij verruilde tegen oude kleding.

Bovendien trokken Jan en zijn zoons met de hittekar de boer op, verkochten klompen, garen, lint, borden en kommen. Daarnaast kochten zij zakken op, waarin de boeren chili, stikstof en pootgoed hadden gehad. Thuis werden de gescheurde naden gestopt en werden de zakken doorverkocht aan mulders, met zo'n 2 à 3 cent winst.

Dit 'thuis' was na een kort verblijf aan de zojuist geopende Piushaven (1923), de Groenstraat en de noodwoningen (nr. 277) aan de Broekhovenseweg (1928) de Ruischvoornstraat nr. 42. Volgens gegevens van de volkstelling van 1920-'30 woonde de oudste zoon, D'n Dove Jan, al sinds 22 november 1922 op dit adres, terwijl Frans volgens de zelfde bron waarschijnlijk nog tot 1934 op het woonwagenkamp bleef wonen. Hij had daar een wagen staan, maar kwam vaak bij zijn ouders, ook toen hij rond die tijd trouwde en naar Nijmegen verhuisde.

Volgens Jan van Susteren woonde Frans in 1928 al niet meer in

Tilburg, maar vertrok hij direct nadat hij getrouwd was naar Nijmegen.

Zoals we zojuist al vertelden, had Jan de Kater een hittekar. Deze werd getrokken door een pony. Dit dier was zijn werkpaard, waarmee hij ook gras ging snijden, klein verhuiswerk deed voor de beter gesitueerden in de stad enz. Daarnaast hield hij een luxe-paard, 'n Oldenburger, Fanny genaamd. Toen dit paard wat ouder was en nukken ging vertonen, is Jan, die behoorlijk fors gebouwd was en tamelijk snel en sterk, het dier eens naar de nek gevlogen en heeft het een stuk uit de lip gebeten. Kort daarop werd het paard afgemaakt en kocht Jan een forse, maar slanke Fries. Die paarden waren zijn grote trots. Binnen de wereld van woonwagenmensen, waaruit ook Mina afkomstig was, gaf het houden van paarden en het bezitten van een grote wagen je aanzien.

Dit aanzien had hij om dezelfde reden bij de Tilburgse elite. Daarbij kwam als extra factor zijn bijzonder vriendelijke karakter en het feit dat hij een aardig mondje frans sprak, dat hij had opgedaan in Wallonië. Zo woonde er bijvoorbeeld in de Gerard van Swietenstraat een Waalse familie, waar hij regelmatig langs ging. Daar praatte hij wat met de vrouw des huizes, speelde wat en kreeg, behalve wat te drinken, maar liefst een gulden, een bedrag waar menig muzikant in die dagen een hele dag voor moest spelen!

"Hij kende geen noot zo groot als 'n toren", vertelde zijn pleegzoon, dhr. Giesselbach, "maar werd vaak op feestjes van notabelen geïnviteerd vanwege zijn charmante optreden. Hij speelde wijsjes, die hij zich twee of drie keer liet voorzingen, waarna hij ze uitprobeerde op zijn tienbasser. Naast de bekende straatwijsjes, zoals "Het vissersmeisje" en "Daar bij die molen" bracht hij af en toe een stuk van Mozart en zelfs "Dichter und Bauer" dat hij voor drie-kwart kende. Wat hij niet kende improviseerde hij er bij. En zo kon hij úren doorspelen!"

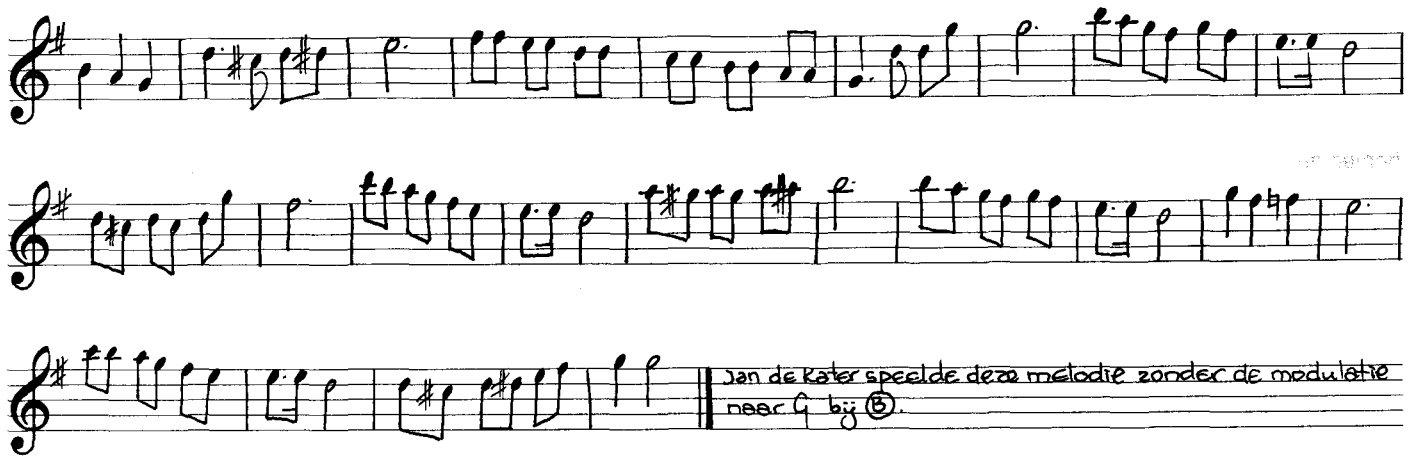
Enkele liedjes die Jan ook zeker gespeeld heeft zijn: "De schoolier en zijn hond", "Wandel ik door stille straten", "Duitse polka", "Mazurka", "Sjiribiribim", "Wals", "We gaan naar Rome" en een zelfverzonnen instrumentaaltje:

Jans Dans

(Lied van Jan de Kater)

muziek: dhr. J. van Susteren, Eindhoven

The musical score for 'Jans Dans' is presented in three staves. The first staff begins with a circled 'A' above the first measure. The second staff features a circled 'B' above the 11th measure. The music is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 4/4 time signature.

Jan hield er de gewoonte op na, elke dag zijn ronde door 'n bepaalde wijk te beginnen om negen uur 's ochtends. Hij speelde door tot een uur of twaalf, waarna hij thuis at. De middagen besteedde hij aan andere activiteiten. Hij had zijn routes door de stad zó ingedeeld, dat hij om de veertien dagen weer op dezelfde adressen langs kwam. 's Zondags speelde hij niet langs de deur. Daar stond tegenover, dat hij 's woensdags op de Besterdmarkt speelde en vrijdags en 's zaterdags op de markt bij het Piusplein en omgeving. Bovendien was hij steeds aanwezig op de maandmarkten en natuurlijk op de jaarlijkse kermis. Zijn verdiensten lagen rond de *f* 3,— per dag, terwijl daar 's zaterdags, wanneer hij afwisselend op de Heikant en de Hasselt speelde, nog eens zo'n *f* 5,— bijkwamen. Tel daarbij *f* 3,— die hij 's zondags verdiende met het spelen op een van Tilburgs voetbalterreinen en gemiddeld *f* 7,— die het spelen op markten en evenementen hem oprachten, dan kwam Jan aan een inkomen van grofweg *f* 25,— per week. Zijn kleinzoon en zijn pleegzoon verdienden (bij respectievelijk TKT en de weverij van Louis van de Berg) *f* 9,60 en *f* 12,—. Het buurmeisje, Maria v.d. Wouw, werkte ook bij TKT en bracht een beginloon mee van *f* 4,80, terwijl haar man destijds *f* 10,— verdiende bij de PTT.

afb. 3 Jan de Kater op de markt naast de Heikese kerk te Tilburg

Jan verdiende dus naar verhouding behoorlijk, hetgeen zijn vrouw er toe bracht, nog al eens wat extra's toe te stoppen aan mensen in de buurt, die het minder breed hadden.

Het meest heeft Jan verdiend in 1934 op de Internationale Tentoonstelling Stad Tilburg (Tilburg was toen 125 jaar stad). Behalve een medaille voor zijn spel kreeg hij op het feestterrein nabij de Enschootsestraat/Rinbaan Oost behoorlijk wat "wit geld" (= dubbeltjes, kwartjes en guldens) en zelfs enkele gouden tientjes in zijn hoed!

Meestal trok Jan alleen de straat op, gekleed in een lange, oude jas en een gleufhoed of schipperspet op zijn hoofd. Tijdens het spelen liep hij langzaam en hield hoed of pet tussen zijn tanden geklemd. Soms ging dove Jan mee om te mansen. Een standaard uitdrukking van hem was: "dank je m'n zusje", wanneer hij geld kreeg.

Kwam hij thuis, dan werd vaak het buurmeisje (Maria) er bij geroepen om te helpen, het geld te tellen.

Het geld werd uit de pet geschud op een tafel, die vlak onder het raam stond. Daarop stonden "wel vijftig Heilig Hartbeelden, Mariabeelden, kaarsjes en lampjes". Die moesten eerst opzij gezet worden, voordat er aan tellen gedacht kon worden. Meestal was dat een flinke klus, want, zoals we zagen, verdiende Jan behoorlijk.

Maria zorgde er voor, dat al het zilvergeld in een potje gedaan werd en daarna het kopergeld in een ander. Soms zei hij: "hé, Maria, daar lag 'n zilverstukje tussen", maar dan antwoordde zij: "nee, opa, dat is geen zilverstukje. Dat is 'n 'blekkemieeneke'." Wanneer mensen zelf geen geld hadden, maar toch iets in de pet van de muzikant wilden doen, gaven zij een stukje blik. Jan reageerde dan quasi-boos: "ooh, zo 'nen arme man nog te beduvelen met 'n blekkemieeneke!"

Echt kwaad was Jan zelden. Wel was het zo, dat hij z'n zegje wist te doen als het moest. Bij één gelegenheid is hij daardoor behoorlijk in de moeilijkheden geraakt.

Jan zou 'n keer met dove Jan in België gaan spelen. Zij namen de bus naar Poppel, maar de chauffeur begon moeilijk te doen, omdat hij persé betaald wenste te worden met belse francs. Jan had alleen nederlands geld en na veel heen en weer gepraat mocht hij toch meerijden.

Jan en Den Dove speelden de hele dag in Turnhout op straat en in café's, waar regelmatig de keel gesmeerd werd, zodat er niet genoeg francs over bleven voor de bus.

Daardoor ontstond er weer ruzie met de buschauffeur, maar het draaide er op uit, dat zij toch weer terug konden naar Tilburg. Bij het uitstappen stak iemand zijn voet voor hem uit, zodat hij voorover viel. Gelukkig had hij de gewoonte, zijn harmonica achter op zijn rug te dragen, zodat het instrument heel bleef. Jan werd flink kwaad en raakte slaags met de chauffeur en de conducteur, die ook toegesneld was.

Jan had de overhand, want hij was erg sterk, zelfs toen hij al wat ouder was.

Na korte tijd schoot de politie te hulp en hoewel Jan bleef doorvechten, wisten zij hem even later te bedwingen en mee te nemen naar het bureau. Daar kreeg hij een forse boete: f 15,— voor openbaar verzet en nog eens f 10,— voor openbare dronkenschap.

Dit voorval gaf een behoorlijke knik in het aanzien dat hij genoot, maar het zou niet gebeurd zijn, als hij er niet toe uitgelokt was. Jan vertelde graag en goed. Het was alom bekend, dat als je een gezellige avond door wilde brengen, je met Jan de Kater moest gaan buurten.

In zijn verhalen liet hij soms zijn fantasie zó de vrije loop, dat het gewoon niet waar kón zijn. Niemand die zich er aan stoorde. Integendeel!: wanneer Jan buiten op een omgedraaide stoel zat te vertellen, zat er altijd een groep naar hem te luisteren, want behalve fantasievol wist hij zijn verhalen ook spannend te vertellen.

afb. 4 Jan van Susteren ten huize van de auteur (1981)

Hij hield van gezelligheid. De hele buurt trouwens. Het is dan ook niet zó toevallig, dat er meerdere muzikanten in de straat woonden. Natuurlijk is de sociale geaardheid ook een belangrijke reden. Er woonden muzikanten als Blende Peer, (Peer Rokven), Jos de Kruijck (Jos van Rijswijk, getrouwd met Lien Rokven en zodoende een schoonzoon van Blende Peer), Kees Klaassen, Tinus Damen (zoon van Peer Damen, de bekende orgelman. Tinus was getrouwd met Pietje Rokven, eveneens 'n dochter van Blende Peer), Frie Rommers en natuurlijk Jans zoons, kleinzoon en pleegzoon.

Tussen Jan de Kater en Blende Peer bestond de nodige rivaliteit. Terwijl Jan voor het hele jaar een doorlopende vergunning had, werd deze aan Peer onthouden, tot zeker aan de dood van

Jan toe. Bovendien is het volgende voorval kenmerkend te noemen voor hun verstandhouding, waar het hun broodwinning betrof:

Terwijl muzikanten van buiten de stad met de kermis voor een toewijzingscommissie moesten spelen, hadden de Tilburgse muzikanten ieder jaar hun vaste plaats. Voor Blende Peer was dat nabij de spoorwegovergang Heuvel/Koestraat. Jan stond steeds bij het badhuis op de splitsing van de Julianastraat en de Damstraat bij het Piusplein.

Als Blende Peer niet genoeg verdiende, ging hij aan het eind van de Julianastraat zitten, voor hotel Riche. Zo gauw Jan dat in de gaten kreeg, stapte hij op Peer af: "'t is inrukken hier, hè! Ge heurt hier nie' thùis, ge het hier gin vergunning!'", waarop Peer tegensputterde: "jao, mar gij het aaltij' 't badhùis en ikke nõo't!", waarop Jan antwoordde, dat hij toch ook een goede standplaats had tussen twee grote kermisterreinen in.

Ging Peer nog niet, dan sprak Jan de politie aan. Als het écht om het brood ging, dan was er een felle concurrentie.

Maar het kon er ook vriendelijker aan toe gaan.

Aan het eind van de Ruischvoornstraat lag een wei, waarop de kinderen konden spelen en dansen op de muziek van de diverse harmonicaspelers.

Op warme zomeravonden zat de hele buurt buiten, waar gezongen en gebuurt werd. Om te dansen ging men vaak naar het café van Heinen, die in zijn zaak een dansorgel had staan.

En daarmee hielden de buurtactiviteiten, waarbij ook Jan betrokken was, niet op. Want was het bijvoorbeeld kermis, dan gingen daar al de volwassenen naar toe, terwijl de oudste dochters op de jongere kinderen moesten passen.

Op zondagen wilde het wel eens voorkomen, dat men gezamenlijk bij Mien Verhoeven een platte kar met paard huurde om daarmee naar de Loonse- en Drunense duinen te gaan.

De huizen in de Ruischvoornstraat (Alverstraat) waren nog vrij nieuw, toen Jan er kwam wonen. Hij was overigens een van de laatste nieuwkomers in de straat, die momenteel al weer groten-deels gesloopt is. Slechts zeven huizen, waaronder dat van hem, staan nog overeind.

Binnen stond alles bomvol. Behalve de reeds genoemde verzameling heiligenbeelden waren er ook nog de muziekinstrumenten: enkele gitaren, violen, accordeons, harmonica's, 'n polyfoon en 'n drumstel.

Jan ging er van uit, dat al zijn kinderen, dus ook pleeg- en

afb. 5 Ruischvoornstraat (nu Alverstraat). De fam. Kortenaar woonde in het laatste huis a.d. rechterkant

kleinzoon, muziek moesten leren spelen, om zo in ieder geval aan de kost te kunnen komen. Dove Jan, Frans, Sjarel en jonge Jan speelden alle vier accordeon. Ieder had een of twee Scandalli's, die Jan meestal kocht bij Rossmesl, die destijds zijn winkel had aan het Willemsplein op de "Waai". Jan wilde ook persé, dat zij op een chromatische accordeon leerden spelen, omdat daarmee hun mogelijkheden veel groter waren. Zelf bleef hij zijn leven lang diatonisch spelen. Zoals we zagen, was hij elke week te zien en te horen op de markt. Op één van die marktdagen speelde hij zijn harmonica aan flarden. Een nieuwe kostte destijds al een goede honderd gulden. En al verdiende hij behoorlijk met zijn spel, zoveel geld was toch een erg grote rib uit het lijf. Dhr. Herman van Waarden, directeur van o.a. de Chicago-bioscoop, zag het gebeuren en riep Jan bij zich.

Kort daarop nam Jan de bus naar Mol/Millegem (België) met een cheque op zak, waarmee hij een nieuwe harmonica kon gaan kopen, die daar speciaal voor hem gemaakt werd: een die helemaal ingelegd was met paarlemoer.

Thuis stond ook een "slagstel": grote trom, kleine trom, bekkens en kleppers. Wanneer Jan en Den Dove samen speelden, begeleidde Frans, die eigenlijk als accordeonist de meest virtuoze van het hele gezin was, hen met deze rythme-sectie. Ook Sjarel zorgde daar in zijn jonge jaren nog wel eens voor.

In een dergelijke, uitgebreide bezetting speelden zij niet zo vaak. Alleen wanneer er iets bijzonders aan de hand was, traden zij samen op. Voorbeelden hiervan zijn de kermis, Koninginnedag, de opening van het Paleis-Raadhuis in 1936, de opening van de Waalbrug in Nijmegen (16 juni 1936) en – eveneens in 1936 – in Amersfoort, ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van de VARA. Daar speelden zij niet op uitnodiging, maar omdat het een feest was, waar veel mensen op af kwamen, zodat er ook wat te verdienen viel. Een van de hoofdattracties was een optreden van de befaamde Josef Schmidt.

Frans was ondertussen getrouwd met Diana (Jana) Schmidt, dochter van de uit Nijmegen afkomstige Grardje Schmidt. Deze was met zijn hele huishouden eveneens aanwezig op dit feest: Annie (met wie Jan van Susteren, jonge Jan, bevriend was), Bet, Sien, Koos, Karel, Gradeke, Piet, Jana (Frans' vrouw), Dien en Marie. De meesten van hen speelden gitaar en mandoline. Dien was bovendien ook getrouwd met een muzikant: de Nijmeegse gitaar- en mondharmonicaspeler Hein Polen.

's Winters waren zij altijd wel te vinden op één van de ijsbanen die Tilburg rijk was: op de zwaairom van de Piushaven, op de Hoevense Kanaaldijk of op een voor dat doel ondergespoten weiland achter het LONGA-terrein, iets verderop. Naast het muziek maken verdiende men aan de verkoop van warme chocolademelk.

Meestal echter speelden Jan en zijn zoons apart van elkaar.

In zijn jongere jaren haalde Jan nog wel eens wat stunts uit door te gaan "hardlopen". Hieronder werd verstaan: verkleed in een clownspak met belletjes er aan al fratsen makend, bekken trekkend achter een bus of paardentram aanhollen, in de hoop dat de mensen zodanig geamuseerd werden, dat zij de harloper geld toewerpen. Ook op hogere leeftijd hield hij van stunts; dhr. Giesselbach vertelde:

"... Hij was een levensgenieter. Hij deed aan alles mee. Vroeger, om 'ns 'n stunt van hem te noemen, had je op Gilze-Rijen een klein vliegveldje voor sportvliegers. Daar stonden ook enkele tweedekertjes. Dat waren van die toestellen met een open

cockpit. Ieder jaar werd daar een vliegfeest gehouden, waar hij dan ging spelen. Hij liep te spelen in de kantine en op de terrasjes. Op een gegeven moment komt een van die vliegeniers naar hem toe en zegt: "Ouwe Jan, je moet in de lucht gaan spelen", waarop Jan antwoordt: "en jij denkt, dat ik dat niet durf?" Tja, natuurlijk durfde hij dat. Maar met zo'n accordeonnetje in zo'n cockpit zitten . . . dan kun je niet uit de weg. Dus moest hij omhoog, dat wil zeggen, hij moest boven de rand uitkomen met zijn instrument.

Dus werd er een vliegtuigje voor hem klaargemaakt met enkele kussens op de zitbank, zodat hij met zijn middel aan de rand van de cockpit zat.

Nou, dat toestel met Jan de lucht in!

Ze vlogen wat rondjes boven het publiek, maar maakten ook een aantal salto-mortales . . . en Jan speelde rustig door!

Op een gegeven ogenblik scheerden ze zelfs vlak over de hoofden van het publiek heen. En al dat volk bukken en klappen en Jan had de grootste lol.

Toen ze weer geland waren, werd hij door de piloten in de kantine ontvangen en onthaald op de nodige borrels. Die lustte hij wel en het feesten ging door tot de dag ten einde was, waarna Jan met een flink stuk in zijn kraag op huis aan ging. Maar hij kwam toch heelhuids thuis. Dat soort dingen presteerde hij gewoon."

Andere dingen die Jan presteerde lagen vaak op het gebied van imago-opbouw. Ten slotte was muziek maken zijn beroep en alle soorten "reclame" waren welkom.

Zo reed hij in de tijd dat autorijden nog een echte luxe was al rond in een Overland, hetgeen hem een geweldig aanzien gaf.

afb. 6 Jan de Kater voor een schare Noad-supporters

Zijn garage moet ook het aanzien waard geweest zijn, want die bestond uit losgesneden metalen platen, afkomstig van olievaten, waar hij de bodem uitgeslagen had.

Aanvankelijk reed hij zonder rijbewijs. Toen hij echter ook een motor ('n Yes) had aangeschaft, deed hij rijexamen bij dhr. Van Ham, die hem een paar rondjes liet rijden, waarna hij zijn rijbewijs had.

Tijdens het rijden durfde hij nooit achteruit te kijken, zelfs niet als hij langzaam achteruit reed. Moest hij toch achteruitrijden, dan beet hij z'n tong zowat kapot. Een keer is hij in het Groenewoud zelfs 'n sloot in gereden, waar ze hem met een traktor uitsleep hebben.

Met zijn paard vergezelde hij Sinterklaas bij diens tochten door de stad. Zijn repertoire was dan enigszins aangepast aan de goedheiligman.

Terwijl Willem II toch bekend stond als een elite-club, mocht hij daar op het terrein harmonica spelen. Zijn concurrent was Peer Damen, die aan de ingang stond met zijn draaiorgel.

Ook speelde hij regelmatig bij het LONGA-terrein en bij NOAD. Op dit laatste terrein moest hij, in tegenstelling tot de twee andere wél entree betalen.

Er is zelfs een foto bewaard gebleven, waarop Jan de Kater aan het hoofd loopt van een schare NOAD-supporters die door de modder van de toenmalige Industriestraat baggeren (= nu terrein van Van Gend en Loos, Hazelaarstraat).

Jan had nog een tweede bijnaam: "De sik". Dit, vanwege zijn markant gezicht, dat bekroond werd met een puntsnor en een grijs sikje.

Hij had een echte 'karakterkop' en heeft dan ook meerdere malen model gezeten voor verschillende schilders, waaronder de bekende Jan van Delft.

Bij fotograaf Veldman op de Heuvel heeft lange tijd een groot foto-portret van hem gehangen.

In totaal kennen we zeven schilderijen, waar hij op voor komt. Vijf daarvan bevinden zich in Tilburg, één in Loon op Zand en één in Amerika.

Om met het Loonse schilderij te beginnen: het is een portret, geschilderd op een zwaar door houtworm aangetast paneeltje van 25x30 cm.

Het is afkomstig van fabrikant Pessers aan het Wilhelminapark, die het rond 1955 weg wilde doen, omdat de gipsen sierlijst zwaar beschadigd was. De schoonvader van de huidige eigenares, mevr. R. Smulders, ontfermde zich er over en gaf het in 1963 ten geschenke. Het portret is vrij zwak geschilderd, mogelijk zelfs een copie van een schilderij van F. van Rijswijk, die het op zijn beurt – waarschijnlijk – naschilderde van een foto, gemaakt door fotograaf Veldman. Deze foto troffen we aan bij dhr. Jan

van Susteren, de kleinzoon van Jan de Kater. De schilder heeft zijn werk rechts-onder gesigneerd met H.K., terwijl hij achterop met potlood enkele gegevens heeft genoteerd omtrent Jan:

"1914-1918, Jan Korderaai werkte aan 't spoor. Wegens staking harmonica gaan spelen voor beroep"

Het grootste van de vijf in Tilburgs bezit zijnde werken meet 45x55,5 cm. Het is geschilderd door de niet onverdienstelijke amateurschilder F. van Rijswijk (die zelf in 1915 nog model zat voor twee tekeningen van Jan van Delft). Het doek bevindt zich bij de fam. Van den Brekel. Zoals we al aangaven, is dit doek waarschijnlijk gemaakt naar aanleiding van een foto door Veldman, ter grootte van een briefkaart. Het beeld is onderaan een stukje ingekort: op de foto zien we ook nog de onderkant van de harmonica, de jaszakken en een lichtgekleurd vest, dat onder zijn openhangende jas zichtbaar is. De op de foto neutrale achtergrond heeft Van Rijswijk vervangen door een bakstenen muur.

Daarvóór zien we Jan zitten, terwijl hij een "lepelbasser" op schoot houdt. Het betreft hier een zgn. "tienbasser", met twee rijen speelknoppen, een type, dat rond 1880 in zwang kwam. De stemming van een dergelijk instrument was vaak F - C of D - G. Wat kleding betreft zien we Jan hier op z'n zondags: een Tiroler loden jas en dito hoed met veer. Deze manier van kleden komen we vaker tegen bij muzikanten in het begin van deze eeuw. (afb. 7 A/B)

Iets kleiner, 40 x 50 cm., is het doek dat zich bevindt bij kunsthandel Langeweg & Langeweg. We kijken Jan recht in zijn ogen, terwijl hij gekleed is in een blauw-groene jas, waaronder hij een groene das draagt. Op zijn hoofd draagt hij zijn bekende donkerblauwe schipperspet, waarop een goudgeel insigne met een gekroonde Nederlandse leeuw.

De achtergrond is crème-kleurig, naar rechts toe donkerder wordend.

Het doek is links-onder gesigneerd: F. van Keulen. Achterop staat met potlood geschreven: "6/10 - 1941 Jan Kortenray".

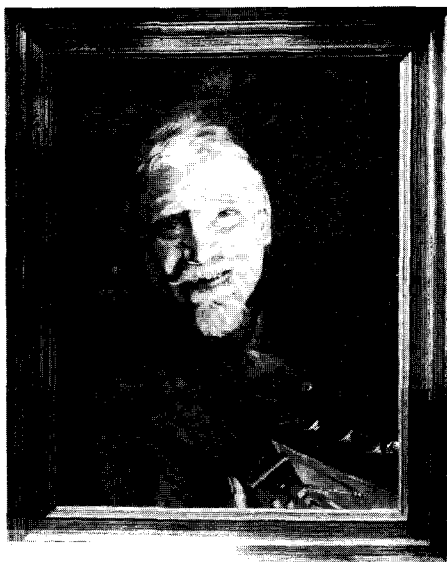

afb. 7 A/B: (l) foto Veldman, (r) schilderij Van Rijswijk

Gezien het feit, dat Jan op 26 november 1936 overleed, is dit schilderij waarschijnlijk gemaakt naar een foto, die rond 1934-'35 door fotograaf Mulder aan de Bosscheweg 429/hoek Vee-marktstraat gemaakt werd. Deze foto is slechts scherp gesteld op het voorste gedeelte van Jans gezicht. De rest van zijn gezicht, de pet, kleding en harmonica vervagen. Van Keulen heeft dit gedeeltelijk overgenomen, terwijl enkele details wat verscherpt zijn. (afb. 8)

afb. 8
Schilderij door F. v. Keulen
(6 oct. 1941)

afb. 9
Schilderij door C.H. Petit
(± 1933)

Een ander schilderij (afm. 35 x 45 cm.) bevindt zich eveneens bij de fam. Van den Brekel. Het doek is links-onder gesigneerd door C.H. Petit en is evenals het voorgaande op een zeer vlotte en levendige manier geschilderd.

Jan, met oranje-bruine jas en zónder hoed of pet, maar met kortgeknipt haar, wordt ietwat schuin van voren gezien, terwijl hij breeduit lacht. Hij schijnt zijn rechtervoortand te missen.

Aan een brede leren band draagt hij zijn tienbasser, die hier voorzien is van vier registerknoppen, die op andere afbeeldingen niet aanwezig óf niet zichtbaar zijn, omdat dan zijn hoed er voor hangt.

Waarschijnlijk is het doek in 1933 geschilderd. (afb. 9)

Het schilderij ten huize van dhr. Schuurmans te Tilburg meet inclusief lijst ± 58,5 x 45 cm.

Het is opgezet in vrij egale kleurvlakken, voorzien van contouren in een donkerder kleurvariant. De achtergrond is oranje-bruin. De figuur van Jan de Kater gaat qua pose terug op de eerder genoemde foto van Veldman. Hij is gekleed in een kastanje-bruine jas, waaronder een goudgele das zichtbaar is.

Zijn gezicht is helder oranje, terwijl zijn snor, sik en haren grijs-wit zijn. Hij draagt een laken-groene hoed. Voor zich draagt hij een knoppen-accordeon, waarvan nog juist enkele basknoppen, de zwartleren handband en een deel v.d. balg te zien zijn. Het doek is rechtsonder gesigneerd Th. l'Herminez.

Bij dhr. Bart van de Wouw, ex-buurman van Jan de Kater en broer van de reeds genoemde mevr. Maria Schuuring-v.d. Wouw bevindt zich ten slotte een olieverfschilderij op doek, waarop Jan rechts van voren is afgebeeld. De afmetingen zijn 30 x 40 cm. en het is links-onder gesigneerd: Joh. Rockx.

Jan is gekleed in een zwarte jas, waaronder een witte das. Op zijn hoofd draagt hij een grijs-bruine hoed, terwijl de achtergrond egaal donkergroen is.

Hoewel het naar het leven geschilderd zou zijn, komt het portret vrij houderig over.

Evenals op verschillende andere afbeeldingen zijn de speelkleppen onbedekt, zodat het aannemelijk is, dat hij steeds dezelfde harmonica meenam, wanneer hij uitgenodigd werd, te komen poseren.

Tot slot een schilderij, waarvan een foto beschikbaar werd gesteld door dhr. A.J.H. Vorselaars te Tilburg. Nadere gegevens over kleuren en afmetingen, schilder en jaartal ontbreken helaas. (afb. 10)

Behalve de beschreven schilderijen moeten er nog minstens drie schilderijen van hem bestaan (hebben).

Eén daarvan is een vrij groot portret, waarop Jan staat afgebeeld met zijn trekzak. In de jaren '20 is dit doek geschilderd door Jan van Delft. De huidige verblijfplaats is onbekend. Hetzelfde geldt voor een schilderij door een – ons onbekende – schilder/architect, een schilderij dat jarenlang gehangen moet hebben in een meubelzaak in de Bisschop Zwijssenstraat en een schilderij dat vroeger hing in café 'Pas Buiten' aan de Breda-seweg/Schouwburging.

Behalve schilderijen bestaan er ook een aantal anekdotes over Jan. Sommige onbeduidend, andere wat uitgebreider. Allemaal samen geven zij toch een vrij duidelijk beeld van "Ouwe Jan". Een van de meest bekende verhalen gaat over de vergissing die Jan maakte mbt. zijn trouwdag:

"... Ik kan me nog herinneren, dat hij op een gegeven moment zei, dat hij 50 jaar getrouwd was. Dat was rond 1932. Toen werd er een geweldig feest georganiseerd. Het huis werd versierd en van alle kanten uit de stad kreeg hij van alles aangedragen. Een week daarop werd in de krant gezet dat hij zich tien jaar vergist had: hij was pas 40 jaar getrouwd. Hij was gewoon de tel kwijt volgens mij.

Hij werd er op een gegeven moment op uitgelachen. En omdat hij toen ter tijd wel 'ns 'n klein beetje tegenstand ondervond van zijn rivalen, zoals de Blinde Peer en de ouwe Damen, dat waren mensen van zijn soort, die maakten er natuurlijk hartelijk gebruik van...!"

afb. 10

Al eerder vertelden we, dat men met het hele gezin Kortenaar de kermis langsging (tot 1930). Om geld te verdienen werd er niet alleen gemusiceerd: Jan ging ook 'hardlopen', terwijl Mina surprises verkocht. Jonge Jan, Den Dove, zou ook hardgelopen hebben, maar zijn gezondheid was dermate zwak, dat dit niet aannemelijk is. Frans speelde en zijn vrouw Diana zong daarbij. Bovendien verdienden zij wat, door mee te helpen met het opbouwen en afbreken van de kermis.

Vaak ging Jan al spelend op een botsautootje zitten en haalde met zijn hoed in de mond het geld op.

Na 1930 zijn zij radikaal opgehouden, de kermis langs te gaan. Zoals we zagen, hield Jan zijn werkpaard nog wel bij zijn huis.

Zoals in de woonwagenstand gebruikelijk was, leerden de kinderen al vroeg met paarden om te gaan.

"... Vroeger was paardrijden voor de notabelen. Wij leerden dat, omdat wij paarden hadden. Paarden hadden wij in feite voor de kost. Omdat wij thuis een luxe paard hadden, reden wij ook paard. Ook omdat dat in de zigeunerstand voorkwam. Daar was het normaal, dat je muziek leerde, muziek speelde, dat je dáár-mee je kost verdiende én met het handelen in paarden.

Dat laatste bestond er uit, dat je een paard van onder tot boven, van voor tot achter kende, dat je het kon berijden en verzorgen. Want zo gauw je leerde lopen, leerde je al een paard verzorgen. Het dier moest onderhouden worden, zijn stal schoongemaakt, je moest het op tijd rossen en wassen. Feitelijk was het zo, dat een stel paarden en honden bij je wagen golden als statussymbool. Bovendien: hoe groter en mooier je wagen, des te grotere status je bereikt had in de woonwagenwereld.

Voorals Frans was een erg goede paardenkoopman. Die had er veel gevoel voor en was bovendien erg diplomatisch en charmant..."

Jan hield van paarden. Een van de plaatsen, waar hij jarenlang te vinden was, was de manege aan de Oude Dijk, tegenover het klooster van de Zusters van Liefde.

Het gebeurde regelmatig, dat hij harmonica speelde, wanneer de paarden afgericht werden. Meestal 's woensdags.

Ook kwam men hem regelmatig tegen op de wielerveer van de T.W.E.M., waar de schoonvader van mevr. Schuuring – v.d. Wouw baanwachter was. Jan was vaak van huis en werkte hard om op allerlei manieren aan de kost te komen.

Dat wil natuurlijk helemaal niet zeggen, dat hij nooit de tijd nam om zich te ontspannen. Soms gebeurde dat mét de buurtbewoners, soms ook alleen met de eigen kinderen, bijvoorbeeld als men ging zwemmen in de Ley. Als hij echt rustig wilde zitten, ging hij voor het huis op een omgedraaide stoel schoenen zitten lappen, dwz. hij herstelde de hakken en de zolen.

Ook reed hij, aanvankelijk op de fiets, later in zijn Overland en zijn Citroën naar de Maas om er te vissen.

Enkele verhalen illustreren, hoe het er thuis aan toe ging:

"... Vanwege zijn karakter was hij erg gezien bij pastoor Nabuurs. Hij ging nooit naar de kerk, maar als de pastoor binnenkwam, dan stonden er overal Heilig Hart-beeldjes en Maria-beeldjes en overal een acht-uren-brandertje. Want hij wist precies "o, de pastoor komt op visite". Dan gingen de brandertjes en de kaarsjes aan en mijnheer pastoor bracht dan weer een brood binnen of onverschillig wat.

En hetzelfde gold, wanneer men langskwam van de Vincentiusvereniging. Wanneer die lui vooraan in de straat waren, dan was het typische: ze waarschuwden elkaar allemaal. Waren ze bijvoorbeeld al op de hoek, bij "Opaatje", dan werd er vlug overgeleid: "Vincentius over 'n uur!" Ondertussen hadden Jan en Mina de wijwaterbakjes gevuld, palmtakjes er in gelegd en overal kaarsjes aangestoken voor de Mariabeeldjes. Als ze kwamen, zat Mina zo'n beetje te doezelen en was ze 'goed ziek'. Ze hadden alles overhoop gegoooid, want 'ze hadden armoe'!

Nou, dan konden ze weer komen om kleren te halen, ze kregen een briefje voor de pastoor en 'n mik.

En ja, daar was mijn moeder dan weer goed mee, want zij konden het toch wel rooien, maar wij kregen nooit wat van de Vin-

afb. 11

centius, omdat mijn vader van de steun trok en mijn broer ondertussen was gaan werken. Die had toen f 3,80 in de week . . . Ik weet ook nog, dat als je bij Jan binnenkwam, je boven de deur de plaat zag hangen: "hier wordt niet gevloekt". Maar ze vloekten elkaar stijf aan tafel. Dan zaten ze te kaarten en oeoeh!, de ene 'godver' over de andere. Maar ondertussen was het lachen geblazen. Wanneer ik zei: "Jan, d'r wordt nie' gevloekt", dan begon het pas goed. "Maar", zei Jan, "dat is allemaal schijn, want morgen komt de pastoor weer". Ja, het was allemaal Heilig Hart en van die beelden . . ."

En Jan hield van kinderen. Wanneer hij door de Heuvelstraat liep, spoorde hij de kinderen aan om te dansen, voor zover ze dit uit zichzelf al niet deden.

Thuis had hij een grote pot vol snoepjes staan, waaruit hij regelmatig de buurkinderen trakteerde. Maar als een kind het waagde, voor het raam te gaan staan en de tong uit te steken, dan hoefde het daags daarna niet aan te komen met: "Jan, krijg ik een snoepje", want dan gaf hij het niet. De dag dáárop weer wel. Hij vond het prachtig, dat de kinderen het zo leuk vonden, wan-

neer hij met zijn hoed in de mond liep te spelen en murmelde daar een rijmpje bij: "met de hoed in de mond ga ik de wereld rond".

Veel plezier had hij er ook in, om mensen zo af en toe voor de gek te houden, zoals de keer dat hij ergens een oude polyfoon op de kop had getikt, een soort uitvergroete speeldoos met een glazen deur en aan de onderkant een bak, waar de grote, koperen platen in stonden, met een doorsnee van zo'n 80 cm.

Hij plantte het instrument in huis en bouwde het binnenwerk zodanig om, dat je slechts een klap tegen de zijkant hoefde te geven, om het te laten spelen en rammelen. Wanneer er mensen in de buurt waren, zette hij de deur een stukje open, legde zijn hand op de klep, sloeg een keer hard tegen de zijkant en het ding begon te spelen. Hij zat in zichzelf te lachen, wanneer de mensen zeiden: "hoor Jan de Kater toch eens! Wat kan die toch spelen!" En dat, terwijl hij geen noot piano kon spelen, want daar leek het geluid een beetje op. Een van de wijsjes, die op de koperen platen stonden, was:

tekst + muziek: dhr. J. v. Susteren, Eindhoven

wie de pest in hee't, steekt z'n vinger in z'n reet, wie de pest in had, steekt z'n vinger in z'n gat

De kinderen zongen op die melodie:

"Wie de pest in hee't, steekt zijn vinger in zijn reet".
Wie de pest in had, steekt z'n vinger in z'n gat

Een vaak door Jan gespeelde melodie was de lentewals:

muziek: dhr. J. Leenaerts, Tilburg

afb. 12 foto, afkomstig uit de Katholieke Illustratie van 1936. Het onderschrift luidde: "Het muziekkorps bij den Brabantschen koffiemaaltijd van den R.K. Bond van Café-Restauranthouders en Slijters te Tilburg wordt gesmeerd"

De dood kwam bij Jan eigenlijk erg onverwacht en snel. Kort voor hij ziek werd en stierf, had hij nog gespeeld bij de koffietafel, die werd gegeven ter gelegenheid van het 12,5 jarig bestaan van de Ned. R.K. Bond van Hotel-, Café- en Restauranthouders en Slijters "St. Jozef". Men vierde dit in de achterzaal van Remmers (Looiersbeurs) in november 1936, o.a. met een grote culinaire show. De fotograaf van de Katholieke Illustratie was aanwezig en maakte bijgaande foto van Jan de Kater, die er niet bepaald ziek uitziet!

Het feit, dat hij daar speelde is in tegenspraak met de getuigenissen van de mensen, die bij zijn ziekbed aanwezig waren. Volgens Jan van Susteren b.v. heeft hij negen weken voor zijn dood in het ziekenhuis gelegen. Iets dergelijks meldt ook een krantenbericht, dat daags na zijn overlijden op de voorpagina van de N.T.C. stond. Daarin wordt gezegd, dat hij voor zijn dood een maand verpleegd werd in het Wilhelminaziekenhuis.

Jan schijnt wel de laatste paar maanden veel last gehad te hebben van zijn linkerarm en hij voelde zich regelmatig een beetje suf. Bovendien was zijn gezichtsvermogen sterk achteruit gegaan, reden, waarom Jan van Susteren hem vaak begeleidde.

Hij had een kou opgelopen, die uitmondde in een acute longontsteking. In bed lag hij aan een koperen stoommachine, die vochtige lucht aanvoerde, die hij kon inhaleren.

Dinsdagsavonds is hij op doktersadvies direct in het ziekenhuis opgenomen. Mina bleef bij hem. De kinderen kwamen 's anderendaags en zijn ook gebleven tot hij donderdags tegen de ochtend overleed. (26 november 1936)

Onder grote belangstelling is hij begraven op het kerkhof van Broekhoven II.

Mina stierf vijf jaar later, eind 1941, en werd naast Jan begraven. De graven zijn in het najaar van 1980 opgeruimd. Het enige wat er van overgebleven is, is de – enigszins verweerde – foto van Jan, die op de steen prijkte.

Hun oudste zoon, de dove Jan, bleef tot twee jaar voor zijn dood actief muzikant in Tilburg.

Nadat hij van 12 november 1922 tot 15 oktober 1951 in de Ruischvoornstraat 42 had gewoond, verhuisde hij naar de Koningswei, waar hij achtereenvolgens woonde in de Oranjestraat 124, Anna Paulonastraat 34 en 29.

Op 25 april 1956 overleed hij in Vught, op 64-jarige leeftijd.

afb. 13 Overlijdensbericht

brabantsch
ids zijn over
fen van den
in Noord-

de Brabant-
toelken van
achter ge-
enhang met
stand word

on van den
Beela wor-
zen plaats
innen wor-
et, waarom
isme ook te

ser zijn heb-
assing van
te verbijn-
ler tweede

en dat de
oogsten op

sche kathy-
kunen bij-
te stude-
eve Vrouw,
ware mees-
gleempagne

en zonder
uben.

nationalisten met mitrailleurvuur bestockt.

BEKEND TILBURGSCH TYPE HEENGEGAAN

*Jan, de harmonica-speler, in het
ziekenhuis overleden.*

Gisteren is in het ziekenhuis alhier, waar hij ongeveer een maand verpleegd werd, in den ouderdom van 67 jaar overleden de harmonica-speler Jan Korteraay.

Jan Korteraay. †

De oude Jan, zooals hij in de wereld ook wel genoemd werd, was een bekende figuur uit het Tilburgsche stadsbeeld die men bij alle voorkomende gelegenheden kon ontmoeten. Met een ware virtuositeit en met veel fantasie tooverde hij de vroolijke klanken uit zijn instrument terwijl ook zijn altijd goede humeur tot de

sympathie van jong en oud bezorgde. Daarnaast vormde hij ook een dankbaar object voor kunst schilders en fotografen die menigmaal de karakteristieke figuren van deze bij de staking van 1903 uitlaaten speelde wegman hebben afgebeeld. Velen zullen denken aan Jan en zijn muziek in de toekomst.

at
ve
zi
m
ve
sp
he
vr
we
ten
tr
G
be
he
hg
te
pc
D
rik
be
ge
la
M
A
nk
an
ne
co
de
pr

Informanten

Foto's: dhr. J. Brieffies, G.A.T.
Rolf Janssen
mevr. Schuurin, Tilburg
dhr. Jan van Susteren, Eindhoven
dhr. Luuk Zeegers, Tilburg

Overige informatie:

Bevolkingsregister G.A.T.
dhr. Van den Brekel, Tilburg
G.A.T.
Gem. Secretarie, Tilburg
dhr. Giesselbach, Waalwijk
dhr. Haen, Tilburg
dhr. Langeweg (kunsthandel Langeweg & Langeweg)
dhr. J. Leenaerts, Tilburg
dhr. De Maar, Tilburg
N.T.C. 1936
dhr. J.B. van Raak, Tilburg
dhr. J.A. van Rijen, Dongen
dhr. Schuurin, Tilburg
mevr. Schuurin-v.d. Wouw/van Oursouw, Tilburg
dhr. J. Schuurmans, Tilburg
dhr. J. Smits, Tilburg
mevr. Smulders, Loon op Zand
dhr. J. van Susteren, Eindhoven
dhr. Ton Wagemakers, Tilburg
dhr. B. v.d. Wouw, Tilburg